

Premise ale procesului tranziției de la societatea industrială la societatea cunoașterii

*Gabriela Lucia Sabău**

1. Ce este nou în lume?

Asistăm în ultimele decenii la o serie de fenomene și procese ce caracterizează evoluția societății umane în ansamblul ei și care indică faptul că ne aflăm într-o perioadă de mutații profunde ce definesc tranziția de la societatea industrială la un nou tip de societate. Manifestată sub forma unei crize a modelului capitalist de dezvoltare dar și prin apariția unor concepte noi neexplicate suficient, această tranziție s-a materializat pe plan internațional în următoarele fenomene și procese majore: *globalizarea* fluxurilor de schimburi materiale și imateriale (financiare și informaționale) dublată de *integrarea regională*, pe plan național prin reînnoirea interesului statelor pentru *dezvoltarea durabilă*, privită sub cele trei aspecte definitorii (economică, ecologică, socială), și pentru edificarea unei *societăți (informaționale) a cunoașterii*, iar la nivelul individului prin căutarea unei noi identități. Tributari fiind unei educații fragmentare, pe discipline distincte, dar și sub influența decalajelor în stadiile de dezvoltare ale diferitelor țări, în care procesele și fenomenele respective se manifestă diferit, avem tendința de a trata individual fiecare din aceste fenomene și procese, când de fapt ele ilustrează direcții de dezvoltare în evoluția „întregului” care este societatea globală în devenire.

2. O perioadă de tranziție

O nouă societate, pe care preferăm să o numim societatea cunoașterii, se conturează în țările avansate și se prefigurează în țările în curs de dezvoltare pe diferite trepte, elementele acestei societăți emergente coexistând cu elementele constitutive ale societății industriale. Cel mai evident aspect al noii societăți este viteza cu care sunt introduse, difuzate și utilizate tehnologiile informaționale și de comunicații (TIC), aspect ce pune în umbră faptul că are loc și o transformare majoră a concepțiilor, structurilor și instituțiilor specifice societății industriale. Această insuficiență corelare între evoluția TIC și altor componente ale societății emergente a cunoașterii a determinat abordarea problemelor societății cunoașterii în special sub aspectul noutății sistemelor informaționale și de comunicații, și nu și a aspectelor spirituale legate de aceasta și menține confuzia între diversele denumiri date noii societăți, numită fie societate “post-modernă”, “post-industrială”, “post-Fordistă”, “post-capitalistă”, “post-structurală”, “post-tradițională”, “informațională” sau “a cunoașterii”. A. Giddens [1991], considerând că TEC au contribuit la diseminarea în lume a culturii Occidentale, sub forma valorilor democrației și economiei de piață, definește perioada actuală drept “modernitate avansată” și nu post-modernistă. El afirmă că instituțiile moderne diferă de toate formele precedente de ordine

* Conf. univ. dr. la Catedra de Economie și Politici Economice, A.S.E. București

socială doar “prin dinamismul lor, prin măsura în care subminează obiceiurile și deprinderile tradiționale și prin impactul lor global”.

De fapt, restructurările la care asistăm sugerează faptul că mutațiile perioadei actuale echivalează cu o schimbare radicală de paradigmă în sensul celei definite de T. Kuhn [1] în lucrarea sa devenită clasică. Încă din 1993 Peter Drucker afirma: “Putem fi siguri că lumea care va rezulta din prezenta rearanjare a valorilor, credințelor, structurilor economice și sociale, a conceptelor și sistemelor politice, cu alte cuvinte a concepțiilor asupra lumii, va fi diferită de ceea ce și-ar putea imagina oricine astăzi. În unele domenii - și în special în cadrul societății și structurii ei - transformări de bază deja au avut loc. Faptul că noua societate va fi una non-socialistă, cât și una post-capitalistă, este practic o certitudine. Și este, de asemenea, o certitudine că resursa ei primară vor fi cunoștințele” [25].

De ce vorbim acum despre societatea cunoașterii ? Oare procesele de schimbare socială din trecut nu s-au bazat tot pe progrese în cunoaștere ? Ba da. Ceea ce este nou acum este, pe de o parte, viteza cu care se înnoiesc cunoștințele, faptul că volumul de cunoștințe ce îl avem la dispoziție se dublează la fiecare cinci ani și pe de altă parte natura forței motrice ce animează schimbările sociale, economice și culturale, care depășește lumea tehnologiilor informaționale. Cunoașterea nu mai este doar o componentă a economiei moderne, ci devine un principiu organizațional de bază al existenței noastre. Trăim într-o societate a cunoașterii pentru că ne organizăm realitatea socială pe baza cunoașterii de care dispunem. Aceasta ridică problema definirii conceptului de cunoaștere.

3. Cunoașterea - conștientizarea complexității realității

Conceptul de cunoaștere este deschis unei multitudini de interpretări. El a evoluat pe măsură ce noi și noi aspecte ale realității au fost descoperite, analizate și definite. În concepția numită “modernistă” realitatea înseamnă o lume materialistă, modernă, ordonată, tinzând spre echilibru, iluministă, în sensul că poate fi cunoscută prin experiența (empirism) și gândirea oamenilor (raționalism), o lume deterministă prin referire la cauze fizice ce își produc cu necesitate efectele și o lume în care evoluțiile pot fi prevăzute cu exactitate în principal în baza deducției. O altă perspectivă, numită post-modernistă, afirmă că lumea este complex structurată, deschisă, inerent dinamică, departe de echilibru [19] caracterizată prin devenire și înnoire continuă. Ea nu poate fi cunoscută decât prin interpretări personale, variabile, în care “imaginea” se îmbină cu realitatea, granițele nu pot fi menținute, nici chiar definite și discontinuitățile caracterizează atât modelele cât și fluxurile.

Pornind de la această a doua perspectivă și observând transformările produse de revoluția industrială, de revoluția productivității și de revoluția managerială, P. Drucker consideră că ceea ce înțelegem acum prin cunoaștere este “informație efectivă în acțiune, informație orientată spre rezultate. Aceste rezultate sunt văzută în afara persoanei, cu rol în societate și economie sau în promovarea cunoașterii înseși” [25]. Observațiile sale, ca și ale lui D. Bell, R. Reich, Y. Masuda, au determinat elaborarea unei axiome

informaționale, conform căreia tehnologiile informaționale, asociate cu cunoașterea și comunicațiile, modifică atât procesul de producție (prin realizarea unei decuplări a proceselor tehnologice de cele umane, de muncă) dar și societatea ca atare: „Omul trăiește într-o lume care nu mai este alcătuită doar din lucruri materiale, ci dintr-o „pădure de simboluri” în care reprezentările (nu numai cele verbale) constituie ordinea familiară...este un imperiu al semnelor, care dublează lumea noastră materială ca o semisferă” [11]. Aceasta este o distincție esențială. În lumea tradițională a științelor, realitatea contrastează cu imaginația și miturile. Științele urmăresc adevărul obiectiv. În „imperiul semnelor”, se acceptă faptul că ideile au forța de a modifica realitatea. „Semisfera” identificată de Bougnoux extinde conceptul limitat al realității din gândirea pozitivistă, la o realitate constructivistă ce combină trei categorii: Realul cu Imaginarul și Simbolicul, printr-o rețea de relații între lucrurile materiale și cunoaștere [31]. Această concepție asupra realității, ce opune *realismului empiric*, *realismul transcendental*, susține că realitatea înconjurătoare constă din trei domenii distincte: realitatea empirică (evidențiată prin experiență și impresii), realitatea actuală (alcătuită din evenimente și stări altele decât cele evidențiate de domeniul empiric) și realitatea reală (transcendentală). Dacă primele două tipuri de realitate presupun prezența și intervenția activă a subiectului observator, cea de-a treia formă există independent de acesta și presupune descoperirea și acceptarea ei ca dată. Mecanismele, structurile și potențialitățile realității transcendente se întrepătrund cu celelalte două domenii și le influențează și direcționează existența dar și modul de evoluție. De aceea, susținem că cunoașterea nu este creație, ci este descoperire treptată a complexității realității înconjurătoare, naturale și sociale, inclusiv în componenta ei transcendentală, și reconfigurare, re-relaționare continuă a componentelor acesteia descoperite anterior, în încercarea de a se ajunge la cunoașterea întregului pe care îl reprezintă realitatea aceasta atât de complexă. Produsele anterioare ale cunoașterii devin elemente componente ale unei cunoașteri din ce în ce mai vaste. Acesta este sensul în care cunoașterea este considerată „un produs social, realizat activ, prin intermediul unor produse sociale, anterior produse” [20]. Nu există nici o îndoială că progresul în lume se bazează pe acumularea de cunoaștere științifică și pe tehnologii tot mai sofisticate de exploatare a acesteia [12], [8]. Însă pe măsură ce s-a intensificat procesul de acumulare de cunoaștere științifică a apărut un paradox: realitatea descoperită prin cunoaștere în loc să se simplifice se complexifică tot mai mult, nu numai în sensul că insula de cunoaștere în continuă expansiune este înconjurată de un ocean tot mai vast de necunoaștere, ci și în sensul că apar elemente ale realității care par a fi cunoscibile doar cu alte instrumente decât cele validate de știință până acum. Acest adevăr complică și acțiunea umană legată de știință, căci activitatea științifică în concepția realist transcendentală nu mai este limitată la/ sau dependentă de căutarea circumstanțelor unor evenimente certe, ci urmărește identificarea și explicarea structurilor, mecanismelor, potențialităților și tendințelor ce guvernează sau facilitează cursul evenimentelor.

În această lume complex structurată, dominată de incertitudini ce asigură evoluția, progresul [27] entitățile sunt relative, bunurile ce fac obiectul schimbului sunt *fluxuri informaționale* ce leagă indivizi ce sunt indiferenți unii față de ceilalți. Schimbul nu mai răspunde unor nevoi materiale și unei cereri concrete, ci reprezintă „coridoare structurate pentru diseminarea unor anume informații sub formă de litere și cuvinte” și care pot contribui la fuziunea subtilă a unor entități distincte într-o comunitate cognitivă de

dimensiuni globale. În domeniul muncii, are loc o evoluție a profesiilor dinspre activități fizice spre activități intens intelectualizate și spre noi domenii de interes, interdisciplinare, legate în special de om și de relațiile sale complexe cu mediul său natural și social. Instituțional, se prefigurează mutația de la organizațiile de tip clasic, specializate monofuncțional (întreprinderile industriale produc, unitățile de învățământ formează specialiști, institutele de cercetare aprofundează cunoașterea) spre parteneriate bazate pe cercetare-dezvoltare-inovare (CDI). Dar ceea ce este mai important este conștientizarea faptului că realitatea materială experimentată empiric coexistă cu o realitate transcendentă, identificabilă, cognoscibilă doar prin modalități subtile, de tipul inferențelor [26]. Principalul câștig al acestei perioade de tranziție care a determinat denumirea ei prin relaționare la cunoaștere este conștientizarea faptului că lumea în care trăim este complexă, unitară dar și discontinuă, ceea ce sporește deschiderea spre acțiunea umană, făcând posibilă transformarea omului prin valorificarea imensului său potențial cognitiv.

4. Tehnologiile informaționale – un instrument

Noua concepție despre cunoașterea capabilă să redea atât o realitate materială cât și o realitate transcendentă a fost asociată de unii teoreticieni, tehnologiei, considerată atât o disciplină cât și informație efectivă în acțiune [14]. Tehnologia este în general descrisă drept cunoaștere utilă industrial, sau procesul achiziționării acestui tip de cunoaștere concretizat sub forma invenției, inovației, diseminării, protecției cunoașterii, producției economice, know-how, inclusiv continuitățile și discontinuitățile în producția și diseminarea informației, inclusiv imitația și soluțiile tehnice noi. Însă, se consideră că tehnologia, ca și cunoașterea, are și o dimensiune transcendentă, un ”domeniu al ideilor”, fiind legată de sistemele de credințe și valorile și preferințele asociate acestora, ce inhibă sau validează anumite acțiuni și nu altele [15]. Conform acestor teoreticieni, tehnologia se prezintă atât sub formă de obiect al cercetării, mijloc de producere a unor obiective identificabile, dar și ca informație epistemologică, ce dă sens doar unei metodologii constructiviste. Prima ipostază se referă la tehnologie ca instrument, ca unealtă a progresului material al omenirii, sub formă de mașini, pompe hidraulice dar și monede, alfabetizare, stenografie, geometrie. Accentul se pune pe disciplinele ce stau la baza tehnologiei și pe natura cumulativă a cunoașterii umane și pe resursele sociale enorme ce trebuie destinate acestor activități. În cea de-a doua ipostază, gândirea instrumentală este opusă reflecției transcendente, o formă de cercetare a relației dintre tehnologie ca manifestare materială a cunoașterii umane și cunoașterea propriu-zisă. Aceasta prezintă tehnologia nu numai ca instrument sau unealtă, ci și ca activitate socială și simbolică prin care umanitatea a învățat să se exprime. Nu suntem de acord cu această opinie, tehnologiile, inclusiv cele informaționale, la fel ca și știința, inventariază avansurile în cunoașterea omenească, fiind doar instrumente ale acesteia. Considerăm că această concepție stă la baza confuziei care face ca societatea informațională să fie identificată cu societatea cunoașterii. De altfel, analizând evoluțiile tehnologice, o serie de savanți [16], [17], [18], [19] au demonstrat că, de fapt, progresele tehnologice se bazează pe avansuri mai largi, de natură epistemologică și ontologică și nu invers. “Tehnologiile informaționale se dezvoltă pe baza științei fundamentată în era modernă. În schimb, ele constituie vehicule pentru diseminarea cunoașterii științifice. Ele perpetuează

ordinea și explicațiile “științifice” specifice acestei ere” [2]. Așa cum observa Donald J. Johnston, secretar general al OCDE, în septembrie 2000, cu prilejul unei reuniuni internaționale dedicate problemelor noii economii, tehnologiile informaționale și de comunicații (TIC) nu sunt suficiente pentru a explica fenomenul cunoscut sub denumirea de “noua economie” și definit drept cea mai lungă perioadă de creștere neîntreruptă, de productivitate înaltă, de rate scăzute ale inflației și ale șomajului din istoria SUA. El recunoștea potențialul transformator al TIC asupra condițiilor noastre de viață și de muncă, concretizat în comerțul electronic, o redefinire a noțiunilor de muncă și loc de muncă, însă arăta că “TIC utilizate cu înțelepciune dau ocazia oamenilor de a participa la noi surse de creștere economică și de exprimare, prin dobândirea de noi calificări și competențe”.

5. Știința în fața unei realități complexe

Noua concepție despre cunoaștere capabilă să identifice și să analizeze o realitate socială complexă este promovată și de unii experți în teoria economică, dornici să reformeze această disciplină considerată cea mai “științifică” dintre științele sociale [28], [20]. Această acțiune are loc după ce decenii întregi teoreticienii economiști s-au străduit să apropie disciplina lor cât mai mult de știință, împrumutând aparatul științific de la științele exacte. De altfel, chiar Keynes în 1936 observa că “Deciziile umane ce privesc viitorul, fie personale, politice sau economice, nu pot fi bazate pe așteptări strict matematice, întrucât fundamentul acestor calcule nu există.... Ceea ce determină acțiunea este imboldul nostru interior spre activitate.... Inițiativa individuală va fi corectă doar dacă calculul rațional este dublat și susținut de curajul (*animal spirits*) care face ca gândul pierderii posibile.... să fie înlăturat, la fel cum omul sănătos înlătură perspectiva morții iminente” [29]. T. Lawson respinge concepția pozitivistă ca teorie a cunoașterii, a naturii și limitelor sale, și evidențiază faptul că realitatea economică nu este compusă doar din bunuri materiale, din evenimente, stări și experiențe sau impresii, puse în evidență de realismul empiric, ci și din structuri, potențialități, mecanisme și tendințe ce există, fie că sunt sau nu detectate de oameni, și guvernează sau facilitează evenimentele reale [20]. Căderea unei frunze din pom, constatată empiric, cu ajutorul simțurilor, este determinată și de structuri și mecanisme ce există indiferent dacă sunt sau nu detectate cu ajutorul simțurilor (gravitatea, spațiile curbe). Creșterea dinților unui copil este un fenomen observabil, dar care ascunde mecanisme mai greu decelabile, prinse în coduri genetice. La fel, forța germinativă a ființelor vegetale, sau puterea vindecătoare ascunsă în plantele numite medicinale. Un fenomen economic ușor observabil, scăderea consumului de carne de vită, poate ascunde o realitate greu explicabilă și înțeleasă (virusul encefalopatiei spongiforme bovine). O manifestare socială de tipul unei mâini întinse poate avea valențe pacifiste într-o relație interumană aparent încordată.

În privința metodologiei care permite cunoașterea acestor componente transcendente ale realității și modului în care ele influențează mersul evenimentelor din celelalte două componente ale realității, este evident că metoda deductivistă specifică pozitivismului, bazată pe explicarea unor relaționări constante în baza unor legități deduse, nu mai este suficientă pentru explicarea unei realități atât de complexe. Este nevoie de modalități mai subtile de explicare a realității, în special a celei sociale, aflată în continuă devenire,

datorită libertății de alegere a individului. Asemenea modalități nu exclud metafora sau analogia. T. Lawson evidențiază avantajele unei metodologii de inspirație aristoteliană intitulată retroducție sau abducție, sau raționamentul „ca și când”, opusă deducției promovate de pozitivism. Metoda constă în trecerea, pe baza analogiei, metaforei sau altor modalități similare, de la o concepție privind un fenomen de interes la o concepție de un tip total diferit de lucru, mecanism, structură sau condiție care este, cel puțin în parte, răspunzătoare pentru fenomenul analizat.

Dacă deducția se ilustrează prin trecerea de la afirmația generală că „toți ghiocii sunt albi” la deducția particulară că „următorul ghiocel pe care îl vom vedea va fi alb” și inducția se ilustrează prin trecerea de la observația particulară că „numeroși ghiocii sunt albi” la afirmația generală că „toți ghiocii sunt albi”, raționamentul retroductiv sau abductiv constă într-o trecere de la observația că „numeroși ghiocii sunt albi” la o teorie a unui mecanism intrinsec sau extrinsec ce îi condiționează pe toți ghiocii să fie albi. Este o trecere paradigmatică de la un fenomen de suprafață la o cauzalitate mai adâncă [20].

Așadar, conform realismului transcendent, activitatea științifică urmărește să descopere și factori cauzali, deci să identifice structuri, mecanisme și tendințe ce le stau la bază, ce produc, guvernează, sau facilitează fenomene de diferite niveluri, inclusiv modul specific de acțiune al acestor mecanisme. Știința, în acest cadru, este concepută ca avansând printr-o spirală continuă de descoperire și înțelegere, spre altă descoperire și înțelegere mai adâncă, revizuită. Învățarea conștientă prin corectarea neîntreruptă a propriilor greșeli, ceea ce K. Popper numea « raționalitate critică », poate fi principiul definitoriu al axiomei raționalității și în economie.

Cum va apărea cunoașterea noastră despre aceste structuri, mecanisme, potențialități, tendințe pe care nu le putem identifica empiric și care acționează independent de puterea noastră de a le identifica? Această cunoaștere trebuie să provină din transformarea unor materiale preexistente ale cunoașterii care sunt transformate prin practica socială, laborioasă a științei. Pe scurt, cunoașterea trebuie recunoscută ca un mijloc de producție produs (de altă cunoaștere) și știința drept o activitate socială continuu transformatoare, potențată de cunoașterea structurilor, mecanismelor, potențialităților și tendințelor realității transcendente. Acesta este sensul fundamental al societății cunoașterii, care o diferențiază de alte societăți și care pune accentul pe învățare continuă și cercetare științifică efectuată în altă manieră. În această concepție, instrumentul matematic, ca expresie a științei prin excelență capătă o nouă relevanță, conform noilor sarcini de descoperire și explicare a realității ce îi stau în față. El trebuie dublat, însă, de o vastă cultură interdisciplinară, integratoare (filozofică sau de alt fel), care să permită utilizarea noilor metodologii de cunoaștere a realității înconjurătoare, inclusiv ale cunoașterii de sine, în scopul stabilirii unor noi relații ale omului cu natura și cu semenii săi în spațiul și timpul limitat ce i-au fost acordate.

6. Mutații instituționale

Modul în care percepem realitatea socială diferențiază felul în care înțelegem structurile sociale (instituții, organizații), funcționarea acestora și susceptibilitatea lor la schimbare

planificată. Perspectiva “modernistă” asupra structurilor sociale justifică discipline ca psihologia organizațională, comportamentul organizațional sau managementul științific și presupune o evoluție deterministă, predictibilă a acestora pe baza deducției. Perspectiva “postmodernistă”, avertizează că în analiza structurilor sociale nu ne putem rezuma la principiile științifice ale acestor discipline căci trebuie să ținem cont de sensurile, înțelegerea și motivațiile dinamice ale persoanelor care constituie instituțiile și organizațiile specifice.

Este important să facem distincție între instituții și organizații. Instituțiile sunt definite drept “concepte statornicite, acceptate de majoritatea oamenilor” [21], sau “un mod de gândire și acțiune, cu oarecare predominanță și prevalență, înglobat în obiceiurile unui grup sau în tradițiile unui popor” [22], sau “comportament obișnuit, bazat pe modele, al oamenilor dintr-o societate, precum și ideile și valorile asociate acestor regularități” [23], sau “acele sisteme sau procese de interacțiune structurate (ce adună la un loc reguli, relații și poziții, obiceiuri și alte practici) ce sunt relativ de durată și identificate ca atare” [20] sau „reguli formale și constrângeri informale (norme de comportament, convenții și coduri de comportament auto-impuse) și traducerea în fapt a caracteristicilor ambelor categorii de reguli” [6].

Organizațiile sunt “instituții cu un scop special. Ele sunt eficiente pentru că se concentrează asupra unei singure sarcini” [25]. “Dacă instituțiile reprezintă regulile jocului, organizațiile sunt jucătorii. Organizațiile constituie grupuri de indivizi angajați în activități organizate cu un scop. Constrângerile impuse de cadrul instituțional (împreună cu alte constrângeri standard ale teoriei economice) definesc setul de oportunități și în consecință tipul de organizații ce vor lua ființă” [6].

Subscriem la această diferențiere între instituții și organizații dar perspectiva pe care o propunem se situează undeva între cea modernistă și cea postmodernistă. Statul (cu justiția, școala și armata), biserica și familia sunt instituțiile tradiționale ce și-au dovedit perenitatea de milioane de ani. Ele își găsesc fundamentul în natura psihologică și în necesitatea biologică a ființelor umane, dar nu sunt create de oameni, căci ele sunt inerente existenței și acțiunii umane. Marx afirma că “ființele umane își fac propria lor istorie, dar în împrejurări pe care nu ele le aleg”. Dacă acceptăm ideea că realitatea socială, deși este dependentă de om, nu poate fi redusă la gândirea și practica umană, consecința este că în analiza structurilor sociale putem trece de la concepția tradițională deterministă (cauză-efect) la acceptarea posibilității de transformare dinamică a acestor structuri, prin transformarea în primul rând, a indivizilor care le dau viață. “Agenții individuali folosesc structurile sociale drept condiții pentru a acționa și prin acțiunea indivizilor luați în ansamblu, prin activitatea socio-economică umană zilnică, structura socială este reprodusă sau transformată” [20].

Din păcate, instituțiile dintr-o societate manifestă cea mai mare inerție și rezistență față de schimbare, așa cum arată Tabelul 1. Transformarea instituțiilor s-ar răsfrânge benefic asupra reacțiilor individului și organizațiilor. În 1988 doi specialiști notau că instituțiile și adaptabilitatea lor contează cel mai mult în explicarea ratelor diferențiate ale creșterii economice. “Legi demodate, organe judiciare corupte sau reacționare aveau drept consecință caracterul imprevizibil al derulării contractelor și afirmării drepturilor de

proprietate, administrații publice rigide puteau constitui obstacole grave în calea reacțiilor întreprinzătorilor, frustrându-i de posibilitatea de a beneficia de anumite ocazii [7].

Tabelul 1. Dimensiunile flexibilității economice Tipuri și agenți ai schimbării

		Tip de flexibilitate	
		Reactiv	Inovativ
Mod de ajustare	Ușor	1. elasticitatea cererii; elasticitatea ofertei de muncă	4. investiții în calificări; abilități ale întreprinzătorilor
	Greu	2. elasticitatea ofertei; imitare/adaptare a produselor și proceselor	5. Investiții; C-D; inovare
		Determinanți ipotetici	7. Informație; eficiența pieței; deschidere; autonomie politică; structura pe vârste a populației

Sursa: Tony Killick, *The Flexible Economy. Causes and consequences of the adaptability of national economies*, Routledge, London, 1995.

Tabelul evidențiază faptul că un comportament inovativ este legat în special de măsuri privind procesul de învățare și formare profesională și de cercetare dezvoltare.

Societatea cunoașterii presupune o transformare radicală a instituțiilor din toate domeniile politic, economic, educațional. Instituțiile societății cunoașterii trebuie să devină structuri flexibile, conduse și deservite de profesioniști de o înaltă moralitate ce plasează binele public înaintea binelui personal. Cea mai mare nevoie de transformare se resimte în sistemul educațional. Educația de-a lungul întregii vieți trebuie realizată de întreaga societate, de aceea instituțiile de învățământ superior trebuie să treacă la o nouă paradigmă a învățării ce ar putea avea următoarele trăsături [30].

Paradigma veche
Asimilează ce poți obține
Calendar al anului universitar

Paradigma nouă
cursuri la cerere
activități universitare tot anul

Universitatea ca citadelă	universitatea ca idee
Diplomă de absolvire	învățare de-a lungul întregii vieți
Universitatea “turn de fildeș”	universitatea “partener social”
Student=tânăr de 18-25 ani	student de la naștere la moarte
Cărțile, principal material didactic	informație la cerere
Post didactic pe viață	valoare de piață
Produs unic	informație refolosită/deșeuri
Studentul “bătaie de cap”	studentul “client”
Predare în clasă	predare în orice loc
Abordare multiculturală	abordare globală
Cărămizi și mortar	biți și baiți
Abordare unidisciplinară	abordare multidisciplinară
Centrat pe instituție	centrat pe piață
Finanțat de guvern	finanțat de piață
Tehnologia, o cheltuială	tehnologia, o investiție

Alăturăm acestor trăsături, nevoia fundamentală de a transmite nu numai cunoștințe, informații, ci și valori.

O inovație instituțională specifică societății emergente a cunoașterii ce dă o nouă relevanță învățământului superior și cercetării științifice este constituirea unui nou tip de organizație, rețeaua eterogenă de cooperare.

Ideea constituirii de rețele nu este nouă, rețelele existând mai ales sub forma rețelelor *omogene* ca în domeniul telecomunicațiilor sau al rețelelor științifice, ce desemnează „un ansamblu de indivizi legați unii de alții prin fluxuri de informație pe care le schimbă, prin contacte pe care le au între ei sau prin referirea unora la lucrările altora” [3]. Rețelele de cooperare *eterogene* se bazează pe cooperarea instituționalizată între tipuri de activități, instituții, actori sociali diferiți care până acum activau separat și în concurență. Ideea fundamentală a acestui tip de rețea este punerea în comun a resurselor pentru ca participanții să aibă acces la resursele altora. Nu este vorba însă de un simplu schimb de resurse, ci de o permanentă negociere și reconstrucție a relațiilor în cadrul rețelei, ce fertilizează întreaga acțiune, fiind principala sursă de valoare adăugată. Explicația acestei realități poate fi faptul că „rețelele aduc o nouă concepție despre afaceri și organizare bazată pe implicarea valorilor și normelor cooperării, asigurând rolul principal relațiilor informale (liber și în comun acceptate) față de cele formale (instituite oficial în cadrul ierarhiei). Aceasta este, tocmai perspectiva valorico-normativă asupra rețelelor, ce pot fi caracterizate nu ca un tip formal de organizare, ci ca o relație morală bazată pe încredere, pe capital social” [4], [5]. „O rețea este un grup de agenți individuali care împărtășesc norme și valori informale în afara celor necesare tranzacțiilor obișnuite de piață” [8]. Cooperarea în cadrul rețelelor eterogene ilustrează modelul competiției cu sumă pozitivă.

În U.E. se consideră că rețelele eterogene oferă un răspuns privind structurile instituționale ce pot asigura funcționarea societății emergente a cunoașterii. „Inițierea și extinderea rețelelor reprezintă o inovație organizațională de o importanță practică

deosebită, mai importantă decât însăși inovația tehnologică.” [9]. De altfel, în țările U.E. acționează diverse tipuri de rețele eterogene de cooperare, între care amintim: *Centrele de difuzare a inovației* (Innovation Relay Centers), o rețea inițiată în 1995 și care cuprinde 68 de centre din 30 de țări având menirea de a favoriza rapida difuzare a inovațiilor, în special în unitățile sau țările cu posibilități de cercetare-inovare mai reduse; *Rețele de cercetare și inovare tehnologică* inițiate în 1998, care au drept scop cooperarea menită a satisface două criterii fundamentale: a uni cerințele economice cu cele sociale și a promova inovația în afaceri. Într-un document recent se inițiază legarea în rețea a centrelor de excelență în cercetare din Europa și alăturarea comunităților științifice, firmelor și cercetătorilor din Europa occidentală și din Europa răsăriteană [10].

Pentru România, evoluțiile ce au loc pe plan internațional reprezintă o șansă, aceea de a ne integra în procesul de tranziție de la societatea industrială la societatea cunoașterii fără a mai parcurge niște etape premergătoare. Reconstrucția românească, inteligent proiectată, pe termen mediu și lung, poate determina mutația fundamentală ce stă la baza acestei tranziții: mutația de la centrul instituțional specific societății industriale (întreprinderea) la centrul instituțional fundamental al societății cunoașterii, școala și institutul de cercetare, ce nu mai acționează “din afara” sistemului productiv ci ca factori endogeni ai procesului de producție. Această mutație va antrena alte schimbări sociale cum sunt: grupurile socioprofesionale principale în societatea industrială, capitaliștii și muncitorii, pierd supremația în fața “noilor elite intelectuale”, cercetătorii, creatorii de tehnologie, managerii, profesorii, personalul din sfera informaticii; resursele principale ale societății cunoașterii nu mai sunt resursele materiale și banii, ci cunoașterea, ilustrată preponderent de capitalul uman și cel social; puterea nu mai este dată de bani, ce asigură controlul și distribuția resurselor, ci este dată de cunoaștere, ce asigură distribuția echitabilă a resurselor și mobilitatea factorului muncă.

Această mutație nu poate fi determinată prin decizie guvernamentală. Ea presupune un mod nou de luare a deciziilor la nivel macro, mezo și microeconomic, un proces de remodelare a comportamentelor, a modalităților de acțiune. Desigur, generalizarea utilizării tehnologiilor informaționale și de comunicații la nivelul întregii societăți, o reformă de conținut a învățământului care să statueze dobândirea unei culturi solide prin învățare de-a lungul întregii vieți, un statut nou al cercetării științifice ca sector înalt productiv, cu accent pe cercetarea fundamentală, constituie măsuri spre implementarea acestei mutații. Dar mai presus de toate, este important să se înțeleagă, la nivelul factorilor de decizie politică, economică sau chiar la nivelul individului, complexitatea perioadei pe care o traversăm și care impune o serie de exigențe, al căror răspuns se găsește în promovarea cunoașterii. De aceea, orice studiu ce contribuie la înțelegerea complexității perioadei în care trăim, a mutațiilor ce au loc, ce clarifică conceptele noi ce definesc fenomenele și procesele specifice acestei perioade și ajută la fundamentarea rolului activ al școlii și cercetării științifice ca instituții de guvernare și dezvoltare a societății românești, este un pas spre societatea cunoașterii.

Proiectul de cercetare inițiat de Consorțiul pentru Dezvoltarea Durabilă din ASE, intitulat **Model de reconstrucție durabilă a economiei românești din perspectiva Strategiei de Dezvoltare a României pe Termen Mediu, în contextul tranziției spre societatea cunoașterii. Relevanța cercetării și inovării pentru un nou parteneriat competitiv,**

propune un parteneriat bazat pe CDI ce poate fi considerat o primă măsură concretă în acest sens. Inspirat de rețelele de cooperare eterogene ce se experimentează în UE, acest parteneriat și modelul elaborat pe baza lui ar facilita integrarea României în UE căci s-ar trece de la prefigurarea societății cunoașterii la conturarea acesteia și în România.

În 1770 d'Holbach își începea lucrarea sa *Systeme de la nature*, care cuprindea ideile fundamentale ale Iluminismului, cu remarca: "Omul este nefericit pentru că nu cunoaște natura". Astăzi, în concluzia încercării de a conceptualiza premisele tranziției spre societatea cunoașterii, putem afirma că omul este nefericit pentru că nu se cunoaște pe sine, ca ființă creată după chipul lui Dumnezeu, ceea ce îl împiedică să valorifice imensul potențial cognitiv cu care a fost înzestrat. Societatea cunoașterii are drept scop evidențierea și utilizarea acestui potențial.

Referințe bibliografice

- [1] Kuhn, T., *The Structure of Scientific Revolutions*, 2nd edition, Chicago, University of Chicago Press, 1962.
- [2] Alistair Inglis, Peter Ling, Vera Joosten, *Delivering Digitally: Managing the Transition to the Knowledge Media*, Kogan Page, London, 1999.
- [3] Oscar Hoffman, *Întreprinderea în tranziție*, Lumina Lex, București, 2000.
- [4] Walter W. Powell, *Neither Market, nor Hierarchy: Network Forms of Organization*, *Research in Organizational Behaviour*, nr. 12, 1990.
- [5] Gernot Grabner, *The Embedded Firm: on the Socioeconomics of Industrial Networks*, London, Routledge, 1993..
- [6] North Douglas C. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge, Cambridge University Press, 1990.
- [7] Morris C. I. Adelman, *Comparative Patterns of Economic Development, 1850-1914*, Baltimore, Md., Johns Hopkins University Press, 1988.
- [8] Francis Fukuyama, *The Great Disruption. Human Nature and the Reconstruction of Social Order*, New York, The Free Press, 1999.
- [9] B. Prétel, *L'Euroconsommateur dans l'archipel planétaire*, FOP 275, Commission of the European Communities, 1991.
- [10] CEC-Commission of the European Communities, *Towards a European Research Area*, Brussels, 18 January 2000.
- [11] D. Bougnoux, *Sciences de l'Information et de la Communication*, Paris, Larousse, 1993.
- [12] Karl R. Popper, *Mizeria Istoricismului*, Ed. All, București, 1996.
- [13] Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, New York, The Free Press, 1992.
- [14] Ronen Palan, *Technological Metaphors*, în Talalay, M., Farrands, C., Tooze, R., *Technology, Culture and Competitiveness*, London, Routledge, 1997.
- [15] S. Strange, *An Eclectic Approach* în C. Murphy and R. Tooze (eds.) *The New International Political Economy*, Boulder, Co., Lynne Rienner, 1991.
- [16] Heidegger, M, *Being and Time*, Oxford, Blackwell, 1962.
- [17] Mumford, L., *The Pentagon of Power: the Myth of the Machine*, London, Secker and Warburg, 1964. Foucault, M., *Histoire de la Folie a l'Age Classique*, Paris, Gallimard, 1972.
- [18] Bohm, D., *Wholeness and the Implicate Order*, London, Ark, 1983.

- [19] Prigogine, I., Stengers, I., *Order out of Chaos: Man's New Dialogue with Nature*, New York, Bantam Books, 1984.
- [20] Tony Lawson, *Economics and Reality*, Routledge, London, 1997.
- [21] Veblen, T.B., *The Place of Science in Modern Civilisation and Other Essays*, New York, Huebsch, 1919.
- [22] Hamilton, W.H., *Institution*, în Selighan, R.A. și Johnson, A., Ed, *Encyclopedia of the Social Sciences*, 1932.
- [23] Neale, W.C., *Institutions*, în Hodgson, G.M., Samuels, W.J., and Tool, M.R. (eds), *The Elgar Companion to Institutional and Evolutionary Economics*, vol A-K, 1984.
- [24] Tony Killick, *The Flexible Economy. Causes and consequences of the adaptability of national economies*, Routledge, London, 1995.
- [25] Peter F. Drucker, *Societatea post-capitalistă*, Editura Image, București, 1999.
- [26] Gary King, Robert Keohane, Sidney Verba, *Fundamentele cercetării sociale*, Polirom, București, 2000.
- [27] Orio Giarini, Walter R. Stahel, *Limitele certitudinii*, Edimpress, Camro, București, 1996.
- [28] J. Gay Tulip Meeks, *Thoughtful Economic Man*, Cambridge University Press, 1991.
- [29] J. M. Keynes, *Theorie generale de l'emploi, de l'interet et de la monnaie*, Paris, Payot, 1982.
- [30] Kathy Tiano, în *Australian Vice-Chancellors' Committee*, 1996, *Exploiting Information Technology in Higher Education: An Issue Papper*, AV-CC, Canberra.
- [31] Jacques Lacan în Hall G. *The Logical Typing of the Symbolic, the Imaginary and the Real*, în Anthony Wilden, *System and Structure, Essays in Communication and Exchange*, London, Tavistock Publishing, 1972.